

Jan Pešta

Rekonstrukce roubených staveb

2., upravené a rozšířené vydání

Jan Pešta

Rekonstrukce roubených staveb

2., upravené a rozšířené vydání

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

■ **REKONSTRUKCE ROUBENÝCH STAVEB**

Jan Pešta

2., upravené a rozšířené vydání

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

jako svou 7883. publikaci

Odpovědná redaktorka Eva Škrabalová

Sazba Martina Mojzesová

Jazyková korektura Dana Řezníčková

Recenze prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc.

Fotografie na obálce autor

Fotografie v textu z archivu autora, pokud není uvedeno jinak

Ilustrace z archivu autora, pokud není uvedeno jinak

Počet stran 408

První vydání, Praha 2020

Vytiskla tiskárna TNM Print

© Grada Publishing, a.s., 2020

Cover Design © Martin Sodomka 2020

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 978-80-271-4025-1 (pdf)

ISBN 978-80-271-0525-0 (print)

■ Obsah

Předmluva k II. vydání	9
1 Roubené stavby – historie a regionální typologie	15
1.1 Roubená architektura	15
1.2 Roubená konstrukce	18
1.3 Historie roubené technologie	22
1.3.1 Nejstarší roubené stavby	22
1.3.2 Středověk a raný novověk	24
1.3.3 Novověk	28
1.4 Roubený vesnický dům	32
1.5 Roubené venkovské hospodářské stavby	36
1.6 Ostatní roubené stavby – technické objekty a maloměstské domy	40
1.7 Roubená sakrální architektura	44
1.8 Roubené stavby ve středních Čechách	47
1.8.1 Kokořínsko, Pojizeří a Mladoboleslavsko	47
1.8.2 Střední Polabí a Pocidliní	51
1.8.3 Jižní část středních Čech: Posázaví, Podblanicko a střední Povltaví	54
1.8.4 Podbrdsko, Křivoklátsko a severní Plzeňsko	57
1.9 Roubené stavby v jižních a jihozápadních Čechách	60
1.9.1 Tábořsko, Blata, Pootaví a Podšumaví	60
1.9.2 Šumava a Podlesí	63
1.10 Roubené stavby v západních Čechách	67
1.10.1 Chodsko, Klatovsko a Plzeňsko	67
1.11 Roubené stavby v severních a severozápadních Čechách	70
1.11.1 Středoohoří, Lužické hory, Českolipsko, Liberecko	70
1.12 Roubené stavby v severních a severovýchodních Čechách	75
1.12.1 Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory	75
1.12.2 Podkrkonoší, Český ráj	79
1.13 Roubené stavby na východě a jihovýchodě Čech a západní Moravě (Vysočina, Podorlicko)	83
1.14 Roubené stavby na Moravě a ve Slezsku	87
1.14.1 Hrubý a Nízký Jeseník, Opavsko a Kravařsko	87
1.14.2 Bílé Karpaty, Valašsko, Lašsko a Těšínsko	89
1.15 Roubené stavby v ostatních evropských zemích	93
1.15.1 Úvod	93
1.15.2 Slovensko	94
1.15.3 Jihovýchodní Evropa a Balkán	97
1.15.4 Alpské země	99
1.15.5 Východní oblasti Německa a Polsko	102
1.15.6 Severovýchodní a východní Evropa	105
1.15.7 Severní Evropa	108
1.16 Roubené domy a památková ochrana	112
1.16.1 Ochrana lidové architektury	112
1.16.2 Nemovité kulturní památky	115
1.16.3 Památkové rezervace a zóny	117
1.16.4 Muzea v přírodě – „skanzeny“	120
1.16.5 Poznávání a dokumentace lidové architektury	124
2 Příprava stavby	128
2.1 Zaměření stavby	128

2.2 Stavebněhistorický průzkum (SHP)	133
2.3 Technická diagnostika stavby	136
2.3.1 Stavebnětechnický průzkum	136
2.3.2 Příčiny poškození stavby	138
2.3.3 Dřevokazné houby a hmyz	140
2.3.4 Statika	144
2.4 Priority rekonstrukce, stanovení postupu prací	147
2.5 Stavební legislativa	150
2.6 Památková péče	153
2.6.1 Úvod	153
2.6.2 Odborné vyjádření a závazné stanovisko	154
2.6.3 Dotace	156
2.7 Architektonické řešení	159
2.7.1 Architektonický návrh	159
2.7.2 „Švýcarský styl“	163
2.7.3 Dispoziční řešení	167
2.7.4 Podkrovní vestavba	170
2.7.5 Přístavby	174

3 Oprava roubených staveb krok za krokem 178

3.1 Dřevo jako konstrukční materiál	178
3.1.1 Úvod	178
3.1.2 Tradiční opracování dřeva	180
3.1.3 Příprava dřeva	183
3.2 Tesařské spoje	187
3.2.1 Roubené stěny	187
3.2.2 Ostatní konstrukce – hrázděné stěny, podstávky, krovy	194
3.2.3 Nové prvky se starými	196
3.3 Oprava poškozených dřevěných konstrukcí	200
3.3.1 Základní ošetření a impregnace	200
3.3.2 Plomba a protéza	203
3.3.3 Horkovzdušná sanace dřeva	207
3.3.4 Mikrovlnná sanace dřeva	209
3.3.5 Tlaková injektáž dřevěných konstrukčních prvků	211
3.4 Stěny	213
3.4.1 Roubení	213
3.4.2 Ostatní dřevěné konstrukce – hrázděné a krčkové	220
3.4.3 Základy	223
3.5 Stropy	227
3.5.1 Základní přehled	227
3.5.2 Opravy záklopu	230
3.5.3 Opravy stropních trámů	232
3.6 Okenní a dveřní otvory	237
3.7 Pavlače	242
3.8 Podstávky a podsíně	247
3.9 Krovy	252
3.9.1 Historické krovové soustavy	253
3.9.2 Opravy krovů – příčiny poškození, obecné zásady	256
3.9.3 Opravy krovů – technické zásady	258
3.10 Střechy a střešní krytiny	261

3.10.1	Základní přehled	261
3.10.2	Došky	265
3.10.3	Dřevěný štípaný šindel	269
3.10.4	Řezaný šindel a další typy dřevěné krytiny; povrchové úpravy	275
3.10.5	Břidlice	278
3.10.6	Eternit	281
3.10.7	Plech a lepenka	285
3.10.8	Keramické krytiny – bobrovky	289
3.10.9	Keramické a betonové drážkové tašky	293
3.10.10	Střechy – shrnutí	297
3.11	Vikýře, střešní okna	303
3.11.1	Základní přehled	303
3.11.2	Architektonické řešení	305
3.11.3	Konstrukce	309
3.12	Klempířské prvky, okapní žlaby	313
3.13	Štíty	317
3.13.1	Výtvarné řešení a regionální typy	317
3.13.2	Oprava štítu	322
3.13.3	Replika štítu	326
3.14	Výplň spár	331
3.15	Hliněná omítka („kožich“)	335
3.15.1	Základní přehled	335
3.15.2	Oprava mazaniny	339
3.16	Obklady stěn a štítů	342
3.16.1	Základní přehled	342
3.16.2	Opravy obkladů stěn a štítů	345
3.17	Povrchové úpravy	349
3.17.1	Úvod do problematiky povrchových úprav roubených staveb	349
3.17.2	Realizace povrchových úprav	352
3.18	Okna	356
3.18.1	Základní přehled	356
3.18.2	Oprava oken; repliky oken	360
3.19	Dveře	365
3.19.1	Základní přehled	365
3.19.2	Oprava dveří; repliky dveří	369
3.20	Podlahy	375
3.21	Zápraží	380
3.22	Vytápění	384
3.22.1	Kamna a pece	384
3.22.2	Komíny	388
3.23	Zateplení roubených staveb	392
Výběr z použité a doporučené literatury		397
Poděkování		400
Rejstřík věcný		402
Rejstřík místopisný		405

Mým rodičům, Jiřině a Vladimírovi †

■ Předmluva k II. vydání

Milí čtenáři – majitelé roubených domů a chalup, tesaři, architekti, památkáři, stavitelé, truhláři, stavební inženýři, nebo prostě jen obdivovatelé lidové architektury... (začíná to skoro jako Werichův text ke známé budovatelské písni). Před sedmi lety spatřila světlo světa knížka věnovaná opravám roubených staveb. Tehdy vznikla především proto, aby zaplnila mezeru na našem knižním trhu. Existovalo – a dodnes tomu tak je – mnoho knih a příruček věnovaných dřevostavbám, stavebním technologiím, stavitelství, rodinným a rekreačním domům či interiéřům. Pokud se ale tyto publikace zabývaly opravami starších objektů – v našem případě dřevěných, většinou to bylo z úhlu pohledu dnešního stavitelství. Nejinak tomu bylo a je i v případě hobby časopisů. Co však na knižním trhu chybělo, byla publikace představující jakýsi zdravě racionální přístup k obnově historických staveb, který by vycházel především z pochopení principů tradičního stavitelství. Přístup, který by nebyl zatížený bezbřehou důvěrou v nové stavební materiály a postupy, ale zároveň ani přísně vědeckým a konzervacním pohledem. Prostě přístup, který si každý může sám pro sebe charakterizovat jako odpověď otázky: „*Jak by to asi udělal před sto lety sedlák?*“

Ani jsem netušil, jak moc knížka dopadne na úrodnou půdu. Nejenže byla brzy rozebrána, ale dodnes dostávám mailem ohlasy, často provázené dotazem, zda se připravuje druhé vydání. Pracují s ní projektanti, řemeslníci i studenti. Knižka i mně samotnému usnadňuje práci – mnozí stavebníci, s nimiž se pracovně setkávám, ji už znají a díky tomu si vlastně od počátku naší spolupráce názorově rozumíme. Ze všeho nejvíc mě potěší, když knížku najdu někde na polici na chalupě: ohmatanou, se záložkami a poznámkami, často až v nečekaně dobré autorské společnosti: z jedné strany Božena Němcová, z druhé Betty MacDonald a hned vedle Zdeněk Pohlreich. Prostě knihovnička na chalupu. Jako autor z toho mám samozřejmě ohromnou radost!

Za dobu sedmi let od prvního vydání se mi nahromadilo množství ohlasů, a to nejen z Čech, ale i ze Slovenska, kam knížka také pronikla. Ohlasy byly většinou pozitivní a ukázaly, že původní cíl – dát všem do ruky srozumitelný návod, jak se rozumně chovat k tradiční architektuře – se neminul účinkem. Tu a tam se ale samozřejmě objevily i kritické a polemické připomínky, většinou konkrétní. Některé mohou být věci osobního názoru, jiné odhalily skutečné chyby nebo úskalí. Všechny jsem si je pečlivě schoval a zamyslel se nad nimi. I proto jsem poprosil několik kolegů, aby se na knížku podívali nezaujatým pohledem a sepsali svoje kritické připomínky pro případnou revizi. Ze všeho nejvíc mi v tomto směru pomohl můj dlouholetý kamarád, spolužák, kolega a zkušený dokumentátor památek Ing. arch. Jan Veselý, sám majitel hned dvou krásných roubených usedlostí. Jsem vděčný i za ostatní kritické připomínky, které mě přiměly k zamyšlení, i když ne se všemi se vždy názorově ztotožním. Budu za ně vděčný i v budoucnosti!

Výsledkem je druhé vydání knížky, které nyní čtenáři dostávají do ruky. Většina kapitol byla revidována, některé doplněny nebo rozšířeny tak, aby v nich byly zahrnuty nové poznatky či opraveny chyby. Věřím, že i druhé vydání si proto najde své čtenáře.

Na tomto místě bychom mohli navázat textem předmluvy k prvnímu vydání. Hlavním cílem zůstává přinést majiteli historické roubené stavby (nejčastěji chalupy) smysluplný rozcestník,

který by jej bezpečně provedl po všech úskalích rekonstrukce, ukázal mu možné cesty (ne vždy je ta nejsnazší a nejkratší tou nejlepší!) a upozornil i na určitá rizika.

Stavebník i stavitel hledající inspiraci zde najde ucelený pohled na obnovu roubené stavby, od samotného představení roubené architektury ve všech jejích kontextech – dobových i regionálních – přes počáteční úvahy, přípravu stavby až po řešení zcela konkrétních praktických problémů. Stavebníkovi umožní nahlížet řemeslníkům či stavební firmě „pod ruce“, což není určité na škodu, a případně si určit podmínky, jak by měla být stavba opravena. Zručný chalupář v ní může najít praktické ukázky stavebních postupů, z nichž mnohé pak bude schopen sám realizovat. Kniha může být inspirací i pro specializované stavební firmy nebo projektanty hledající poučení v historických stavebních postupech a technikách a v neposlední řadě i nástrojem pro studenty či pracovníky památkové péče.

Knižka samozřejmě vzhledem ke svému rozsahu není a ani nemůže být vyčerpávající – mnoho témat praktické obnovy spíše otvírá a ukazuje škálu řešení. I tak by ale měla být praktickým návodem, který čtenáře provede nástrahami chybných postupů a ukáže mu různé možnosti bezpečné cesty k cíli, kterým je kvalitně a bezchybně opravený, krásný historický roubený dům.

Publikace tohoto druhu samozřejmě není v české bibliografii ani zdaleka první. Kromě prvního vydání knihy bychom z novějších titulů měli zmínit alespoň *Lidová stavení* od Václava Hájka, patřící do produkce nakladatelství Grada. Řada starších publikací je orientovaná primárně na dřevostavby, od nich se naše vydávaná příručka liší důrazem na obnovu historické roubené architektury – tedy lidových staveb – s respektem k tradicím. Zvláštní pozornost zasluhuje společná publikace Svatopluka Voděry a Jiřího Škabrady *Vesnické stavby a jejich úprava* (SZN, 1975), která si jako jedna z mála v době svého vzniku zachovala vysokou odbornou úroveň a na rozdíl od mnoha jiných publikací nesklouzla k mnohdy pokleslému „chalupářskému“ či „chatařskému“ stylu.

Již mnoho let u nás vycházejí také hobby časopisy věnované bydlení a především chalupářství – tedy rekreačnímu „druhému“ bydlení. Výsadní místo mezi nimi zaujímá dvojice časopisů *Chatař & Chalupář* a *Domov*. Své články zde v průběhu let publikovala řada odborníků zabývajících se lidovou architekturou, památkovou péčí nebo problematikou venkova. Na druhou stranu i zde některé příspěvky občas uklouznou do polohy kýče. Zárukou nejsou ani technické rady, mnohdy vázané na skrytou reklamu výrobců novodobých sanačních technologií. Nověji se objevil i časopis *Srubby a roubenky*, i když ten je více než na historické stavby a jejich technologie zaměřen na moderní dřevostavby.

Své metodické publikace s návody, jak přistupovat k tradiční vesnické architektuře, v poslední době vydávají i jednotlivé regiony, orgány státní správy a samosprávy a další instituce. Jedná se např. o prakticky laděné publikace či jiné informační materiály o tom, jak stavět na konkrétním území specifického regionu (v poslední době vznikla podobná např. v česko-německém pomezí v kraji tzv. podstávkových domů, nebo v Krkonošském národním parku). Přes nesporně pozitivní vliv však mají tyto publikace jen omezenou platnost – především z hlediska územního. Zásady platné v Beskydech nemusejí platit na Šumavě a naopak. Podobné je to s odbornými příručkami věnovanými dřevostavbám, přírodním stavebním materiálům apod. – ty se vesměs zaměřují na novostavby a nové technologie využívající tradiční postupy, avšak nemají univerzální platnost.

V poslední době se velmi rozšířilo spektrum internetových stránek i zájmových skupin na sociálních sítích, věnovaných problematice dřevostaveb i historických technologií (a od prvního vydání knihy v roce 2013 to platí dvojnásob). Diskusní fóra jsou doslova nabitá informacemi, zkušenostmi a praktickými nápady, jak vyřešit každou konkrétní situaci. Některé názory a rady přitom mohou být velmi užitečné, jiná zcela zavádějící až škodlivé. Někdy je také těžké rozlišit skrytou reklamu. Pro laika je pak velmi obtížné se v takto širokém spektru názorů být jen částečně zorientovat, neboť návody si mnohdy protířečí a vypovídají o zcela rozdílných zkušenostech či jen domněnkách jejich pisatelů. Ty mohou vyplývat i z různých stavebních zkušeností a podmínek, ovšem zobecnit je a najít mezi nimi univerzálně platný návod je velmi obtížné. Každá historická stavba je totiž originálem. Stejně jako neexistují dva stejní lidé, neexistují ani dvě stejné historické stavby: liší se nejen svou dispozicí, technologií provedení a dobou vzniku, ale i terénními a klimatickými podmínkami apod.

A jak tedy najít tu správnou cestu, když názorů a možností je tolik? Stačí si opět připomenout filosofickou otázku z úvodního odstavce: „*Jak by to asi udělal sedlák?*“ Nebát se osvědčených tradičních a historických způsobů, uchopit problém racionálně, a pokud lze najít jednoduché řešení, vyhnout se příliš inovativním a komplikovaným postupům a moderním technologiím. Evoluce se sice posouvá kupředu drobnými inovacemi a tu a tam i revolučními změnami, avšak nesmíme zapomenout na slepé uličky, kterými je pokrok vykoupen. Jen málokdo se dobrovolně touží stát „*průkopníkem slepých uliček*“ – proto konzervativní setrvání na osvědčených zásadách a technologiích je v otázkách rekonstrukcí historických staveb sázka na jistotu.

K nalezení vhodné cesty pro obnovu historické roubené stavby nám může pomoci ještě jedna poučka: měli bychom mít na paměti, že historická architektura je systémově stavebně a technologicky velmi *jednoduchá*. Je důmyslná, vznikla na základě dlouhodobých zkušeností, ale *není komplikovaná*. Většina historických staveb využívá jen naprosté minimum materiálů: kámen, hlína (nepálená i pálená), vápno, dřevo, sláma. K nim můžeme připočítat ještě železo (na kování) a sklo (na okenní tabulky). V dnešní technikou nabitě době se to může zdát nepochopitelné, ale naši předkové s těmito sedmi materiály dokázali postavit drobné chalupy i vznosné chrámy, které obdivujeme dodnes. Žádné sofistikované izolace, nanotechnologie, plasty, stavební chemie, impregnace, penetrace, řízené větrání, elektronika... Co víc: čtyři z těchto základních materiálů si lze (s nadsázkou řečeno) obstarat v nejbližším lese nebo na poli. Ze zkušenosti lze říct, že cokoli dalšího nového do stavby vložíme, většinou to vyvolá potřebu dalších a dalších opatření a stavba se nám začne (většinou zbytečně a nepříjemně) komplikovat.

Dnešní doba je z hlediska stavebního plná paradoxů. Na jedné straně obdivujeme historické památky a rádi se procházíme křivolakými uličkami měst, na druhé straně se na autenticky dochované staré stavby díváme s despektem a zoufale se je snažíme přizpůsobit modernímu životnímu stylu. A když už stavba vypadá – po odstranění všech originálních prvků a aplikování nových technologií – jako nevzhledná krabice, zase nám cosi chybí a snažíme se ji „vylepšit“, aby vypadala starší a zajímavější, různými „ohlodanými“ trámy či „selskými“ artefakty s umělou patinou. Mezi kýčem a napodobeninou je většinou jen tenká a křehká hranice.

Snažme se tedy opravu domu uchopit od počátku jinak. Je lepší zachovat na stavbě co nejvíce originálních autentických prvků (a slovo autenticita v textu uslyšíme opravdu často). Zachovejme a opravme vše, co je alespoň trochu možné: staré trámy roubení, krovu, strop, stopy

Obr. 1 Roubená architektura vždy spoluvytvářela obraz venkova v českých zemích. V posledním půlstoletí mnoho staveb zaniklo, jiné byly nenávratně přestavěny. Harmonickou podobu venkova tak v mnoha případech už můžeme obdivovat již jen na starých fotografiích (na snímku z počátku 20. století usedlost ve Stéblovicích na Sobotecku; dům dosud stojí). Fotografie neznámého autora, ze sbírky FA ČVUT v Praze.

nátěrů, starou podlahu, dlažbu, dveře a okna – nebo alespoň jejich kování. Každá konstrukce, každý prvek, každý detail, kterého se dotkly ruce dávného řemeslníka, který sloužil generacím lidí před námi, má na stavbě své místo a zaslouží si naši úctu. Nikdy jej nelze nahradit napodobeninou. Když už musíme sáhnout po novém prvku – snažme se v rámci možností, aby vznikl autentickou – nebo alespoň řemeslnou – technologií. Víím z praxe, že to není vždy možné, ale výsledek stojí za to.

Knížka se snaží být určitým rádcem, jak s historickými roubenými stavbami zacházet. Část textu, především praktické kapitoly věnované stavbě samotné, vycházejí z článků publikovaných v časopisu Chatař & chalupář. Jsem si vědom omezené platnosti mnoha závěrů. Zvláště technologické sanační postupy se mohou lišit a zkušenosti s nimi mohou být různé. Obecně se přikláním k využívání tradičních postupů s minimem chemické konzervace a s omezením razantních zásahů. Snažím se uplatňovat názor, že historická stavba by se měla opravovat stejnými, nebo alespoň obdobnými technologickými postupy, jakými vznikla. Filosofii mého přístupu k historické architektuře, jak je prezentována v knížce, lze pro zjednodušení shrnout výše uvedenými „poučkami“ o sedlákově a o jednoduchosti technologií.

Nic však není dogmatem: jsem si vědom, že pokrok zastavit nelze. Úplně se moderním technologiím vyhnout nemůžeme, proto jsou okrajově také zmiňovány (konec konců i ten sedlák, kdyby měl tenkrát k dispozici třeba závitové tyče, určitě by je nějak využil). Čtenář se tedy nemusí obávat sektářských názorů (s nimiž se občas také setkávám), že by měl – s nadšátkou – začít prát znovu na valše nebo u potoka za měsíčního svitu. Vždy jsem se u řešení problémů snažil o realistický přístup s nastíněním možných variant – té ortodoxní i té umírněné. Kromě ideálního řešení uvádíme proto také kompromisní technologické postupy, které

dle našeho názoru stále vedou k relativně uspokojivému výsledku a jsou při realizaci snazší, trvanlivější, nebo levnější.

V rámci zachování objektivity jsem se v knížce snažil vyhnout konkrétním obchodním názvům sanačních prostředků. Navíc kvůli měnícímu se sortimentu výrobků by tyto kapitoly rychle zastaraly, zatímco kapitoly popisující historické tradiční technologie mají víceméně univerzální platnost.

Pozornost je věnována architektonickému řešení stavby a detailů, až po zdánlivé drobnosti – ovšem vždy se jedná o prvky, které ovlivňují především vzhled (ať již exteriéru či interiéru) a případně konstrukční řešení stavby, nikoli dispozici. Obecnou dispoziční problematiku ponechávám na odborných publikacích věnovaných především obytným a rekreačním domům – při vědomí, že i dispozice samozřejmě může podobu stavby významně ovlivnit.

Publikace je strukturována tak, aby mohla sloužit jako praktický návod komukoli, kdo jej bude potřebovat. Jedná se především o šťastné majitele roubených stavení, kteří jsou natolik osvětleni, že se rozhodnou dům zachovat v jeho historické kráse a budou jej opravovat tradičními technologiemi. Inspirovat se mohou též projektanti bez větších znalostí historických technologií, studenti nebo začínající pracovníci památkové péče, správ chráněných krajinných oblastí a národních parků – tedy každý, komu leží půvab tradiční roubené venkovské architektury na srdci. Naopak příznivci radikálních inovací, moderních technologií a soudobých konstrukčních řešení zde inspiraci nenajdou.

Kniha je rozdělena do tří základních částí. První, úvodní část je věnována problematice roubených staveb obecně – tedy jejich historii, regionálnímu rozšíření v Čechách, na Moravě i jinde v Evropě, a jejich ochraně. Druhá část je věnována přípravě stavby – tedy především průzkumným a projekčním pracím a všemu, co s tím souvisí. Třetí, nejobsáhlejší část řeší stavbu samotnou a měla by být praktickým návodem pro řešení různých způsobů obnovy stavebních konstrukcí i drobných detailů.

Jednotlivé kapitoly jsou krátké a věnují se konkrétním technickým řešením. Každá kapitola obsahuje jednak srozumitelně napsaný text, doplněný ilustrativními fotografiemi, a jednak upozornění na nejdůležitější zásady a také na nejčastější a nejzávažnější chyby, s nimiž se v praxi setkáváme. Zvláště pozitivní příklady jsou na fotografiích označeny symbolem ☺, naopak negativní symbolem ☹. Knihu doplňuje rejstřík a přehled základní literatury.

Oproti prvnímu vydání přibylo několik kapitol, jiné byly upraveny tak, aby to odpovídalo dnešním poznatkům. Opraveny byly některé chyby a tam, kde to bylo vhodné, byly zohledněny polemické názory. Přibylo i několik plánek, fotografií a schémat a více byly zohledněny zahraniční realie.

Na závěr ještě poznámka k dokumentačnímu materiálu: Na obnově mnoha objektů, v knize prezentovaných, jsem spolupracoval jako památkový architekt, případně konzultant či zpracovatel průzkumů. Další materiál laskavě poskytl můj kolega a dlouholetý přítel Tomáš Efler, který přispěl i svými radami a konzultacemi. Ne všechna témata je možné zdokumentovat a předvést na těchto objektech. Proto jsme si museli „vypůjčit“ dokumentační materiál i z jiných staveb, na jejichž obnově jsme se přímo nepodíleli a neznáme tedy ani okolnosti

rekonstrukce, předchozí stav objektu apod. Týká se to jak příkladů pozitivních, tak i negativních. Věříme, že obrazový dokumentační materiál poslouží pro dobrý účel a doufáme, že se nikoho osobně nedotkne. Protože si jsme vědomi citlivosti některých fotografií, zásadně ctíme „anonymitu“. Veškeré objekty použité ve fotodokumentaci (s výjimkou úvodních kapitol věnovaných regionům) proto uvádíme jen základním regionálním určením, aby byl zřejmý kontext stavby („Kokořínsko“). Zejména u citlivých fotografií jsou jméno lokality i číslo popisné zamlčeny.

Nakonec ještě terminologická poznámka, která zazněla již v prvním vydání knihy: Slovo „REKONSTRUKCE“, které je přímo v názvu knihy, není z hlediska péče o historické památky považováno za optimální. „Rekonstrukce“ znamená ve skutečnosti „znovupostavení“ stavby, a proto se mu snažíme v posledních letech vyhýbat. Lepší by bylo používat slovo „OPRAVA“. Protože se však jedná o termín ustálený, zažitý a všeobecně srozumitelný, budeme jej používat v knížce i my.

Přeji všem čtenářům mnoho štěstí a úspěchů na stavbě i mimo ni!

V Rožmitálu, srpen 2020

Jan Pešta

1 Roubené stavby – historie a regionální typologie

1.1 Roubená architektura

Velký podíl na zástavbě našich vesnic i menších měst tvořily v minulosti objekty postavené roubenou technologií. Za roubené – či srubové – považujeme takové stavby, které mají stěny sestavené – obvykle bez doplňkového spojovacího materiálu – z vodorovně ukládaných, různě opracovaných kmenů či klád. Dodnes se v mnoha regionech můžeme setkat s větším množstvím historických roubených staveb, v současné době ponejvíce sloužících jako rekreační objekty. Kromě nich se můžeme setkat i s dalšími stavbami postavenými roubenou technologií – s hospodářskými a technickými objekty, případně stavbami sakrálními (kostely, kaple, zvonice), nebo dokonce vrchnostenskými (lovecké zámky, panské domy apod.). Roubené technologie daly vzniknout i mnoha starším horským boudám a chatám – srubům a používají se v různé kvalitě architektonického i technického provedení dodnes. S roubenou architekturou se můžeme setkat nejen na území České republiky, ale i v rozsáhlých oblastech Evropy (zejména na severu, východě a jihovýchodě a v Alpách).

Roubená architektura provází lidstvo od pravěku a velké oblibě se těší, po nedlouhé přestávce posledního století, i v současnosti. Není divu, roubené stavby mají mnoho výhod. Jsou nejen esteticky zajímavé a přitažlivé, ale současně jsou postavené z ryze přírodního materiálu – dřeva, často ve spojení s dalšími přírodními materiály (hlína, kámen, sláma). V současné

Obr. 2 Roubený vesnický dům, dnes trvale obývaný a udržovaný laskavými majiteli, spoluvytváří nezaměnitelné přívětivé a útulné „obytné“ prostředí, jakého novostavba nikdy nemůže dosáhnout (Olešná, Podbrdsko).

přetechnizované době, plné umělých materiálů a technologií, se tak nelze divit zvýšenému zájmu o bydlení či rekreaci v celodřevěných domech. Tradiční architektura je navíc pojítkem mezi námi a generacemi předků, v jejichž moudrosti a životním stylu hledá i dnes řada z nás inspiraci.

Rozšiřuje se tak poptávka po rekonstrukci historických roubených staveb a v neposlední řadě i po novostavbách, postavených – lépe či hůře – roubenou technologií. K její oblibě přispívá i to, že patří mezi stavební postupy s praktickou „suchou“ a velmi rychlou montáží, která není závislá na ročním období tolik jako běžné zednické práce.

Roubené stavby (zvláště ty historické) ovšem vyžadují také pečlivou, odborně prováděnou údržbu. V případě jakékoli větší rekonstrukce je žádoucí používat tradiční postupy, mnohé dnes již polozapomenuté. Poptávka po odborně provedených rekonstrukcích ovšem mnohdy naráží na nedostatek kvalifikovaných sil – realizačních stavebních firem i projektantů, kteří by měli zkušenosti s opravou historických dřevěných konstrukcí.

Stavební firmy jsou navíc často zvyklé pracovat „osvědčenými“ postupy a práci si co nejvíce zjednodušovat bez ohledu na tradiční technologie i na obecnou kvalitu. Přitom i v případě dřevěných staveb je na místě uplatňovat již v úvodu zmíněné pravidlo, že historické či památkové objekty bychom měli opravovat za použití stejných – nebo podobných – technologií, jakými byly postaveny.

Obr. 3 Výjimečné je spojení lidové architektury, především roubené, s krajinným prostředím – v tomto případě je dokonalé (Telecí, Poličsko).

Obr. 4 S roubenou architekturou jsme téměř geneticky srostli: i proto ji mnozí volí jako své obydlí (novostavba podstávkového domu podle projektu Ing. arch. Tomáše Eflera v průběhu realizace, Děčínsko).

Obr. 5 Ovšem když dva dělají totéž, není to vždy totéž... Z nepochopení a podivného vkusu investorů a z neschopnosti úřadů vznikají i takovéto novostavby tzv. „kanadských“ (či spíše „sibiřských“) srubů, které na české vesnici nemají co dělat (Broumovsko).

Řešení se zpravidla nabízí celá škála, přičemž ne vždy je z různých objektivních důvodů možné uplatnit to ideální. I hledání kompromisů k opravám historických objektů nedílně patří a nelze je a priori zavrhnout. Přesto bychom měli být při výběru technologie opatrní a obezřetní, neboť ne všechny novodobé stavební postupy jsou v souladu s historickými a estetickými hodnotami, případně s technickými vlastnostmi roubených staveb. Chybně navržené nebo provedené úpravy, použití nevhodných materiálů, technologií apod. se může v budoucnosti velmi vymstít.

Obr. 6 I takto může dopadnout „obnova“ roubené stavby. Původně typický patrový podstávkový dům postupnými adaptacemi zcela ztratil tradiční malebný ráz; autentický již zůstává jen štít (Českolipsko).

ZAPAMATUJTE SI!

- Roubené stavby tvořily v minulosti podstatnou část stavebního fondu nejen českého a moravského venkova, ale i menších měst, zejména v severní, severovýchodní a východní části země.
- Roubená architektura se objevuje i v jiných oblastech Evropy – především na severu, východě a jihovýchodě a dále v alpských zemích.
- Tradiční architektura, k níž počítáme i roubené stavby, je pojítkem mezi naší současností a světem našich předků a měli bychom k ní přistupovat zodpovědně.
- Jednoduchou poučkou je, že historické stavby (včetně roubených) bychom měli opravovat stejnými nebo podobnými technologiemi, jakými vznikly.

■ 1.2 Roubená konstrukce

V českých zemích bylo dřevo až do konce 18. století nejobvyklejším stavebním materiálem na venkově, a to i v oblastech, které dnes vnímáme jako tradiční regiony zděné architektury (jižní Čechy). Na stavbu se používalo především rovné jehličnaté dřevo, pouze v některých regionech s nedostatkem jehličnatých lesů to bylo tvrdé dřevo listnatých stromů, především dubové (k tomu podrobněji viz kapitolu 3.1 *Dřevo jako konstrukční materiál*).

Roubenou konstrukci je možné definovat jako stěnu postavenou z vodorovně umístěných masivních dřevěných trámů v různém stupni opracování – od jen nahrubo oloupaných kmenů, kuláčů (*povalů*) přes půlené kmeny, dvoustranně opracované („*omítané*“) trámce, ze všech čtyř stran opracované trámce s ponechanými přirozeně oblými rohy až po plně hraněné trámy a silné fošny. Z jiných evropských zemí známe i použití ze stran zploštělých pěti- či šestibokých trámů, ev. kuláčů s vyžlabenou spodní stranou.

Zatímco stavba z neopracované nebo jen nahrubo opracované kulatiny je v našem prostředí považována za archaický relikv a dnes se s ní setkáme již jen vzácně, různým způsobem opracované trámy jsou standardem. Stavba z přesně hraněných trámů se kromě německojazyčných regionů objevuje i mezi roubenými domy mladší generace, typická je třeba pro novější architekturu Valašska. Spáry jsou v tomto případě minimalizované a zakryté trojúhelníkovými

Obr. 7 Roubená konstrukce nás provází od středověku a do konce 18. století představovala bezpochyby nejběžnější stavební postup na venkově. Na snímku jeden z našich nejstarších zachovaných domů ze 16. století (Lučice, Klatovsko).

Obr. 8 Stěnové konstrukce z nehraněných klád i otesaných trámů daly vzniknout nejedné památce lidového stavitelství. Na snímku jeden z bezesporu nejkrásnějších domů na Vysočině (Telecí, Poličsko).

Obr. 9 Mistrné provedení i těch zcela účelových staveb ukazuje na virtuozitu dávných tesařů. Na snímku rybinové pláty stěn roubené polygonální stodoly – navazující stěny tedy nejsou navzájem kolmé! Přestože tesaři nejčastěji pracovali jen s provázkem a sekerou, je sesazení trámů dokonalé (Čistá, Litomyšlsko).

lišťami přichycenými k trámům drobnými dřevěnými kolíčky (klínky). Líc takové roubené stěny je pak téměř hladký.

Někdy se setkáme i se stavbami z jednostranně hraněných trámů (zpravidla stesanou stranou obrácených dovnitř stavby, ne však vždy), které mají na jedné – obvykle vnější – straně ponechanou více či méně neopracovanou oblinu. K příkladům patří roubené domy severovýchodní Moravy a Těšínska nebo některé roubené kostely tamtéž (např. nedávno vypálený kostel v Gutech v beskydském podhůří). Hladká stěna interiéru zajišťuje reprezentativní vzhled umožňující pokročilejší povrchové úpravy. Například na Sedlčansku je tomu ale naopak: některé domy mají trámy s ponechanými oblinami směrem dovnitř. Důvod neznáme.

Jednotlivé trámy se navzájem dotýkají jen na koncích (resp. ve spojích s ostatními stěnami – tedy *styčnicích*). To nám pomůže představit si statické působení roubené konstrukce: stěna je v podstatě tvořena jen volně uloženými trámy, z nichž každý nese jen svoji váhu a s ostatními trámy je spojen jen ve spojích. Mezi trámy je v takovém případě mezera.

Méně častá je varianta, která je u nás vázaná především na regiony s vyspělou tesařskou kulturou, kdy jednotlivé trámce – zpravidla přesně opracované – spočívají na sobě navzájem v celé ploše vodorovných spár. Setkáme se s ní především v kontaktu s německou stavební kulturou – např. v severních Čechách (Šluknovský výběžek) nebo na Chebsku. Plné uložení kuláčů opatřených na spodní straně žlábkem (používané např. u moderních srubů) je technologií, s níž se na našich tradičních stavbách nesetkáme.

Postupem času se zformovalo několik typů roubených konstrukcí, které se vzájemně odlišují především v charakteru rohových spojů. Nejjednodušší, nejprimitivnější a také nejarchaičtější je prosté překřížení (přeplátování) trámů (nebo jen neopracovaných kuláčů), v místě křížení zeslabených, jejichž konce se pak nechají volně přesahovat. Předpokládá se, že v období středověku byla tato technologie zcela běžná. V současné době je však na našem území tento typ roubení již vzácný, je možné se s ním setkat výjimečně na archaických domech Pošumaví

Obr. 10 Na řemeslnou dovednost dávných tesařů se snaží navázat i řada jejich dnešních pokračovatelů. Na snímku precizně a technicky správně provedená rohová rybinová vazba stěnových trámů.

Obr. 11 Rohové spoje půlkulatých srubových trámů s vnitřním zámkem na nároží lodi kostela v Gutech u Třince z 16. století, vypáleného v létě 2017.

a jihozápadních Čech nebo na primitivních, jen utilitárně řešených hospodářských stavbách (stodoly, seníky, chlívky, sušárny ovoce apod.). Objevuje se i na stavbách novějších srubů a chat z první poloviny 20. století. Tím se naše oblasti lidové roubené architektury liší např. od východní Evropy (Rusko, Ukrajina), kde je tento typ spojů mnohem běžnější. Nyní se k nám vrací v podobě aktuálně módních, v našem prostředí ovšem zcela cizorodých „kanadských“ či „finských“ srubů z neopracovaných kuláčů s velkými přesahy v nárožích.

Později se v nárožích používaly různé druhy rohových spojů, které svým tvarem stavbu vážou a zajišťují tak její stabilitu. U nás se nejčastěji setkáme s tzv. *rybinovým spojem*, odborně *rohovým rybinovým přeplátováním*, zjednodušeně *rybinou*. Svůj název dostala podle tvaru rybího ocasu, tesařsky se opracovává v různém poměru zpravidla podle šablony. Právě kónicky seříznutý tvar konců (*zhlaví*) jednotlivých trámů zabraňuje rozestupování stavby – drží stavbu „pohromadě“. Charakteristické přitom je, že jednotlivé trámcce se navzájem dotýkají pouze v šikmo seříznutých plochách rybiny.

Zejména v některých regionech (Novoborsko, Českolipsko, Lužické hory) se nejpozději od druhé poloviny 18. století uplatňoval kromě běžné *rybiny* také systém *zámkových spojů*. Ty

mají podobnou funkci, zajišťují prostorovou tuhost stavby pomocí tesařských *zámků* – různě provedených spojů, které do sebe pomocí dlabů (zářezů) a výstupků přesně zapadají. Tento typ spojů snad mohl být považován za kvalitnější – často se na jedné stavbě setkáme s oběma typy spojů, přičemž zámkový je situován na reprezentativnější části objektu, např. v přední obytné části. Další regionální zvláštností jsou vnitřní skryté zámky, spojené s mělce přesahujícími zhlavími, známé ze severovýchodní Moravy a Těšínska.

Konečně v 19. století se objevuje častěji i spojení stěnových trámů do rohového sloupku na pero a drážku. Tato metoda souvisela především s renesancí roubených staveb na konci 19. století zejména v horských oblastech, váže se na přesné – až truhlářské – opracování jednotlivých stěnových trámů, které na sebe přesně dosedají, případně dokonce s vloženými pery. Podobná technologie se ovšem používala i v primitivním stavitelství pravěku a raného středověku: archeologicky jsou doložené stavby se stěnami z fošen nebo přisekaných trámů, zapažených do drážek v rohových sloupcích kůlové stavby.

Podrobně ke spojům viz *kapitulu 3.2.1.*

ZAPAMATUJTE SI!

- Roubená konstrukce je stěna sestavená z dřevěných trámů opracovaných různým způsobem (kuláčů, půlkuláčů, hraněných trámů apod.).
- Existuje několik regionálních a historických variant konstrukčních spojů: od nejjednoduššího překřížení stěnových kuláčů přes důmyslné rybinové a zámkové spoje až po princip zapažení konců jednotlivých stěnových trámů pomocí seříznutého pera do rohového sloupku.

■ 1.3 Historie roubené technologie

■ 1.3.1 Nejstarší roubené stavby

Roubená technologie náleží mezi nejstarší stavební a konstrukční techniky lidstva. Je to logické: dřevo oplývá všemi vlastnostmi, které ho předurčují pro užití na stavbách. Je pevné, snadno opracovatelné, dobře dostupné a v neposlední řadě má dobré tepelně-izolační vlastnosti. O nejstarších stavbách se dozvídáme výhradně díky archeologickým nálezům.

Obr. 12 Pozůstatek nalezené archeologicky cenné srubové konstrukce z 10.–11. století z Pražského hradu. Stavba byla postavena z kuláčů s přesahujícími zhlavími v nárožích.

Obr. 13 Digitální model neolitické studny z lokality Eythra u Lipska ukazuje její důmyslnou stavbu, která náleží k nejstarším roubeným konstrukcím na světě. Převzato z: © <http://www.archaeo3d.com/>

V posledních letech se naše poznání nejstarších dřevěných konstrukcí výrazně posunulo díky několika fascinujícím nálezům. Na Kolínsku, poblíž Uničova a u Ostrova nedaleko Vysokého Mýta byly nalezeny zbytky roubených studní; podobné jsou známé i ze Saska. Některé byly postaveny jako konstrukce s rohovými sloupky, saská studně nalezená nedaleko Lipska má spoje s přesahujícími zhlavími, fixované dřevěnými kolíky. Pro nás těžko uvěřitelných je několik skutečností: studně se podařilo datovat a jejich stáří se pohybuje okolo 7000 let! Studnu z Ostrova se podařilo dendrochronologicky datovat s neuvěřitelnou přesností; na její stavbu byly použity dubové kmeny pokácené mezi léty 5256 až 5255 před naším letopočtem. V době vydání naší knížky tak od vzniku studně, v současné době nejstarší známé dřevěné stavební struktury na světě, uplynulo 7275 let.

Kromě samotného stáří je na studnách fascinující ještě jedna věc: všechny pocházejí z mladší doby kamenné (neolitu) a vyhloubili a sroubili je první evropští zemědělci, které známe jako lid kultury s lineární keramikou. Nejstarší tesaři světa tedy museli dubové trámce a fošny opracovávat ještě kamennými nástroji! Precizní provedení studní nám ukazuje, jak moc se můžeme mýlit v našich představách o primitivním dávnověku. Hmotná kultura tehdejšího lidu mohla být na daleko vyšší úrovni, než si vůbec umíme představit – jen se nám z organických materiálů téměř nic nezachovalo.

Roubená technologie byla bezpochyby používána i v průběhu následujících tisíciletí

Obr. 14, 15 Raně středověký dům ze Søre Rauland v údolí Uvdal, postavený podle posledního datování kolem roku 1238 a dnes přenesený do muzea v Oslo, je nejstarší známou dřevěnou obytnou stavbou na světě. Pozoruhodný je vstupní portálek, vroubený románskými polosloupky s ornamentální řezbou. Konstruktivní řešení nároží stavby je podobné raně středověkým domům z Pražského hradu.

Obr. 16 Rekonstrukce roubeného stavení (polozemnice) ze zaniklého středověkého osídlení Děčína (rekonstruováno ve středisku experimentální archeologie Villa Nova v Uhřínově pod Deštnou v Orlických horách).

a platí to i pro období raného středověku. Roubené konstrukce představovaly jednu z častých stavebních technik pro obytné stavby, vyhrazenou možná spíše pro vyšší sociální prostředí. Srubové domy jsou známy např. z prostředí našich slovanských hradů – Levého Hradce či Pražského hradu. Jsou doloženy stavby postavené jednak roubenou technologií s přesahy trámů na koncích a jednak stavby s rohovými sloupky, do nichž byly zapáženy stěnové trámy, či spíše silné fošny. Roubené mohly být i nadzemní části zahloubených objektů – zemnic a polozemnic, po nichž ovšem – až na vypálenou hliněnou vymazávku – nelze najít žádné hmotné pozůstatky.

Jako dřevěné sruby byly budovány i obranné stavby hradů: valy komorové konstrukce a snad i věže. Konečně musíme předpokládat, že i mnoho z nejstarších sakrálních staveb bylo dřevěných. Jejich podoba ale zůstane navždy spekulací, neboť dřevěné konstrukce nenávratně podlehly zkáze – ať již věkem nebo ohněm – a dochovaly se z nich (pokud vůbec) většinou jen nepatrné fragmenty. O to více můžeme popustit fantazii, jak asi srubové paláce a domy na slovanských hraděch mohly vypadat; inspirativní (alespoň co se bohatosti výzdoby týče) mohou být třeba nejstarší dochované dřevěné stavby ve Skandinávii, pocházející ještě z pozdně vikingské éry. Nemusely to být tedy „chýše z proutí a bláta“, ale výstavné a nádhernými řezbami zdobené domy, v nichž žila dobová společenská elita.

ZAPAMATUJTE SI!

- Roubené konstrukce jsou staré jako lidstvo samo. Nejstaršími známými doklady jsou neolitické studně nalezené ve střední Evropě, staré okolo 7000 let. Dávni tesaři opracovávali dřevo ještě kamennými nástroji.
- Roubené stavby (resp. jejich pozůstatky) známe i ze slovanských hradů. Jak byly architektonicky řešeny – nevíme, jistě ale mohly být jako obydlí elity náročně zdobené.

1.3.2 Středověk a raný novověk

Středověk a raný novověk byl obdobím, které rozvoji roubených konstrukcí přálo. Naši zemi dosud pokrývaly jedlové lesy a tak nic nebránilo, aby téměř veškerá zástavba vesnic a podstatná část zástavby měst (alespoň menších) a také feudálních staveb byla provedena ze dřeva, roubenou nebo rámovou (hrázděnou) technologií.

Nejstarší skutečně zachované roubené konstrukce na našem území pocházejí z vrcholného středověku, konkrétně z předhusitských dob. Nenalezneme je na vesnici, ale v prostředí významných středověkých měst – např. Českých Budějovic nebo Znojma. Nepřímé doklady ale známe třeba i ze Starého Města pražského. Minimálně do doby pozdního středověku byla i ve velkých královských městech běžná dřevěná nebo polodřevěná zástavba. Zvláště obytné světnice městských domů byly stavěny roubenou technologií i v jinak zděných domech. Důvodem byl nepochybně daleko větší tepelný komfort, který dřevěné konstrukce poskytují. V některých případech se uvažuje o tzv. *dymném provozu* (tedy vytápění roubených obytných místností – *jizeb* – za použití otevřeného ohně). Za jeho doklad se považuje nejen velká výška stropu (či dřevěné klenby), ale také vrchní větrací okénko umístěné nad okny osvětlovacími či nade dveřmi.

Podobně řešené roubené obytné místnosti se nevyskytovaly jen v městských domech, ale jejich různě zachované pozůstatky je možné nalézt i na hradech či tvrzích. Zde se často projevují jen jako negativní otisk klád či trámů, z nichž byla místnost postavena. Díky tomu dnes víme, že stavitelé nejprve na základových zdech postavili srubovou místnost – *jizbu* (někdy ještě vymazanou hlínou), kterou pak následně z vnější strany obezdili subtilnějšími stěnami, někdy nad okny ještě vylehčenými velkým klenutým pasem. Stěnové trámce byly nejčastěji nehraněné – tedy jen nahrubo opracované kuláče, s přesahujícími konci. V náročnějším provedení mohly být srubové trámce nahrazeny tzv. táflováním, tedy různě náročně zpracovaným fošnovým či prkenným obkladem stěn, který plnil stejnou funkci. Že se jednalo o běžné stavební postupy, dokládají četná historická vyobrazení z doby vrcholného a pozdního středověku stejně jako zachované obdobné obytné místnosti v okolních zemích.

Nejstarší vesnické domy známé z území České republiky pocházejí z 15. století. Náš úplně nejstarší známý venkovský dům z 20. let 15. století stával donedávna v Mirkovicích na

Obr. 17–19 Náš nejstarší známý roubený dům z 20. let 15. století stával donedávna v Mirkovicích u Českého Krumlova. Navenek byl nenápadný, což se mu stalo osudným. Přežil husitské války, třicetiletou válku i socialismus, nepřežil dnešní dobu (foto Daniel Šnejd a Tomáš Dolanský, CePT, s. r. o.).

Obr. 20 Jistě nejkrásnější z našich archaických roubených „předbělohorských“ domů, datovaný do počátku 16. století. Na pozdně středověký původ ukazuje trojice okének vysoké roubené jizby v boční stěně domu (tzv. Štáflova chalupa v Havlíčkově Brodě).

vnitřní straně hladce otesané, pod klenbou byla dřevěná římsa, okna se zavírala posuvnými okenicemi. Zdá se, že tesaři postavili dům naprosto rutinním způsobem, jak byli zvyklí a jak uměli – a jen my se dnes díváme fortelně a zároveň vyzrálé stavební podobě domu, očekávající mylně, že *nejstarší* musí být zároveň *primitivní*. V případě Mirkovic – i jiných archaických domů – ale rovnítko rozhodně neplatí.

Českokrumlovsku. Jestliže v prvním vydání knížky jsme si mohli povzdechnout nad jeho špatným stavem, způsobeným naprostým nezájmem majitele, dnes již dům bohužel nestojí vůbec. Ačkoli se jednalo o zapsanou kulturní památku, navíc na území památkové zóny, a hodnoty domu byly všeobecně známy, nic z toho nezabránilo bezohledné likvidaci. Štěstím v neštěstí bylo, že dům se během demolice podařilo podrobně zdokumentovat a dřevěné konstrukce nejstarší stavby byly rozebrány a zatím jsou bezpečně deponovány.

I díky tomu byly významně posunuty znalosti o naší nejstarší zachované středověké venkovské architektuře. Dům v Mirkovicích měl roubenou obytnou místnost – jizbu – završenou dřevěnou klenbou. Udivující je kvalita tesařské práce: stěnové trámy byly na

Obr. 21 Další ze starobyklých roubených domů v Čechách, s typickým špýcharovým uspořádáním, i když jizba je zde již nahrazena světnicí (bývalá rychta ve Zbečně na Křivoklátsku).

Obr. 22 Mimořádně působivé vnitřní uspořádání síně přes dvě podlaží s vnitřní pavláčkou umožňující vstup do patrových komor v zadní části domu (bývalá rychta ve Zbečně na Křivoklátsku).

Obr. 23 Otisk stěny středověké roubené obytné místnosti. Srub vložený do kamenných zdí měl v tomto případě funkci zateplení (zřícenina paláce hradu Borotín na Táborsku).

Z konce 15. století pocházejí také jizby domů ve Vitějovicích na Prachaticku a v Sakách na Kladensku, z 16. století je již známa celá řada roubených domů v oblasti Vysočiny, Litomyšlska, jihu Čech i z jiných regionů. Ačkoli jsou často navzájem geograficky vzdálené, mají některé společné rysy. Společným znakem těchto archaických roubených domů jsou opět velmi vysoké obytné místnosti – jizby, často se znaky dymného provozu (tři pyramidálně uspořádaná okénka ve štítové nebo boční stěně). K vysokým jizbám se připojují vstupní síně a zadní patrové komorové díly o shodné výšce jako přízemní obytná část. Dlužno podotknout, že se v naprosté většině případů jedná o mimořádně velké a výstavné domy, jejichž obytné místnosti přesahují 40 m² plochy a výšky stropů 3–3,5 m. I tyto domy, kterých známe již desítky, spojuje kvalitní, fortelná a zároveň rutinní tesařská práce.

Významným kulturním předělem je v našem prostředí třicetiletá válka, proto říkáme takovémuto archaickým domům „předbělohorské“. Jejich průzkum a dokumentace nejsou ještě ani zdaleka ukončeny, takže jistě bude možné zažít nejedno překvapení v podobě nečekaného nálezu velmi starého domu. Chceme-li tedy hledat opravdu staré roubené domy (a nepochybně jich mnoho čeká na své objevení), pak je nenajdeme mezi chudými příkrčenými chaloupkami, ale mezi největšími usedlostmi. Jak takový archaický předbělohorský dům vypadal, si můžeme představit např. ve Štáflově chalupě přímo v centru Havlíčkova Brodu z počátku 16. století nebo na zpřístupněné rychtě ve Zbečně na Křivoklátsku, i když její obytná místnost již prošla mladšími úpravami.

ZAPAMATUJTE SI!

- Roubené technologie se v minulosti používaly mnohem více a ve větší škále konstrukčních variant než dnes – jejich pozůstatky je možné najít ve středověkých měšťanských domech i na hradech a tvrzích, včetně staveb královských.
- Nejstarší zachované vesnické roubené domy na našem území pocházejí z 15. a 16. století.
- Skutečně staré roubené vesnické domy většinou vynikají nad ostatní roubené stavby svými dimenzemi – rozlehlou obytnou místností (jizbou) s velmi vysokým stropem a často i patrovým řešením zadní komorové části na výšku přízemní obytné části.

■ 1.3.3 Novověk

Třicetiletá válka zemi – a zejména venkov – uvrhla nazpět o mnoho desetiletí, či spíše staletí. Doba po třicetileté válce až do první poloviny 18. století je pro poznávání venkovské architektury temným obdobím – zatímco o podobě předbělohorských domů jsou k dispozici sice kusé informace, ale nálezy přibývají, o lidové architektuře druhé poloviny 17. a první třetiny 18. století toho víme jen velmi málo.

I v 17. a první polovině 18. století se stavělo v podstatě shodnou technikou jako v předchozím období. Okolo poloviny 17. století ovšem na většině území definitivně mizí ze scény dymný provoz; udržuje se jen v odlehlých oblastech pomezí Moravy a Slovenska. Vytápění otevřeným nebo polootevřeným ohněm, případně pecí s volným odvodem dýmu do obytné místnosti je nahrazeno nepřímým vytápěním prostřednictvím otopného koutu v zadní části vstupní síně. V severní a východní části Čech zůstal tento kout otevřený a spojený dispozičně se síní, zatímco v jižní a západní polovině Čech se vyvinula samostatná oddělená prostora – *černá kuchyně*, odkud se obsluhovala pec a později i kachlová kamna v obytné místnosti. Odstranění otevřeného ohniště z obytné místnosti a jeho nahrazení pecí a kamny umožnilo nejen snížení stropu, ale také dosažení světlé barvy stěn díky pravidelnému bílení vápenným nátěrem.

Obr. 24 Pošumavské stavení, dosud sroubené z nehraněných klád, avšak již s příkrčenou nízkou světnicí (Hořejší Těšov, Sušicko).

Obr. 25 V západních a severozápadních Čechách se roubená architektura nedílně snoubí s hrázděnou konstrukcí, používanou buď na štítu, nebo patra domů (Hůrky, severní Plzeňsko).

Obr. 26 Doba 18. století (a zejména jeho poslední čtvrtina) je obdobím vrcholného rozkvětu roubené architektury. Skvělé příklady monumentálních patrových domů nalezneme především v severozápadních Čechách (Častolovice, Českolipsko).

Z tmavé a vysoké jizby se tak stala nepochybně příjemnější světlá místnost – světnice. Zajímavé je, že na Moravě se termín *jizba* (a na Slovensku *izba*) používá dodnes.

Po stránce konstrukční se však roubená technologie příliš nerozvinula – spíše naopak. Dokládají to často velmi primitivní chalupy z neotesaných klád, jaké je možné dodnes nalézt třeba v jihočeské oblasti a Podšumaví. Teprve v průběhu 18. století se opět rozvíjí technika roubených staveb. Výjimkou jsou v tomto směru tesařsky vyspělé, převážně německy mluvící oblasti Čech, např. Šluknovsko nebo Chebsko. Zde se i v první polovině 18. století setkáváme s kvalitní stavební produkcí.

Snížení stropu světnice (k němuž podle dochovaných staveb docházelo postupně) vedlo také k opuštění starobylého prostorového schématu *špýcharového domu* s patrovou zadní komorovou částí (viz kapitola 1.4). Domy, stále ještě většinou v plném rozsahu roubené, pak měly již vyrovnanou výšku podlaží. Mohly být v závislosti na místních zvyklostech buď přízemní (většina území Čech), nebo patrové (severní a severozápadní Čechy, výjimečně i jinde). Přechodným stadiem mezi špýcharovým domem a typickým severočeským patrovým domem bývají v době 17. a 18. století domy s nízkým polopatrem nad hospodářskou částí.

Období 18. století je také dobou, kdy dochází s definitivní platností ke vzniku regionálních forem lidové architektury, jak jsou známe dnes. Ne že by v ranějších obdobích vývoje neexistovaly rozdíly mezi jednotlivými regiony: již z nejstarších grafických vyobrazení venkova je patrná v náznavu rozdílnost mezi patrovými a přízemními domy. Na druhou stranu právě výzdobné prvky, které jsou považovány za znaky regionálních typů lidové architektury (štíty, tvarové řešení střech, tesařské a truhlářské detaily), se patrně do dnes známé podoby vyvinuly až v tomto období.

Na konci 18. století tak již po celé naší zemi můžeme najít stavby s typickými regionálními znaky, jak je rozlišujeme dodnes a jak se jim budeme podrobně věnovat v kapitolách 1.8–1.14. Patrové

Obr. 27–29 Dvě malovaná záklopová prkna lomenic z Jilemnice s datováním 1790 a 1794 a do hliněné vymazávky vyryté datum (vročení) 1792 ze Skalska u Mladé Boleslavi dokládají velký stavební boom na konci 18. století.

roubené podstávkové domy na českém severu, přízemní jihočeské chalupy s rozložitými střechami, valašské domy z půlených kmenů se štíty s „kuklou“ a podlomením či mnohé další místní formy. Etnografové používají velmi výstižný termín „dobové regionální forma“, který ukazuje, že daný dům se objevuje v konkrétním regionu v určitém časovém období.

V polovině 18. století (roku 1751 a znovu 1787) přicházejí první oficiální protipožární nařízení omezující stavbu dřevěných domů. Paradoxně právě v posledních dvou desetiletích 18. století a na počátku 19. století dochází k vrcholnému rozkvětu roubené lidové architektury na našem venkově. Jestliže z druhé poloviny 17. století a první poloviny 18. století je známo jen minimum zachovaných staveb, naprostá většina – bez ohledu na region – jich pochází ze závěru století osmnáctého a počátku století devatenáctého. Toto nedlouhé období od 80. let 18. století do prvních dvou desetiletí 19. století lze proto právem charakterizovat doslova jako boom (nejen) dřevěné zástavby.

Zdá se, že celé vesnice byly hromadně přestavovány. Příčin lze najít několik. Tou nejvýznamnější byly josefínské reformy, především pak mělo vliv zrušení nevolnictví v Čechách (1781) a na Moravě (1783) a s tím související uvolnění nejen osobní a politické, ale i hospodářské. V téže době taktéž po zhruba 130 letech dožívaly leckdy asi nepřilíš solidně vystavěné domy vzniklé po zkáze třicetileté války. Konec tomuto krátkému, ale mimořádně plodnému období učinil jednak hospodářský propad za napoleonských válek a konečně obnovený přísný zákaz stavění ze dřeva roku 1816.

Postupně se na konci 18. století objevují také domy postavené kombinovanou technologií – obytné světnice jsou nadále roubené, zadní neobytné části (síně, černé kuchyně, komory, stáje a chlévy) pak bývají zděné. U patrových domů zejména na severu Čech je možné se setkat s tím, že patro nad roubenou světnicí v přízemí je roubené, hrázděné nebo postavené v kombinaci obou technologií.

Zatímco na většině území Čech se po dvorském dekretu z roku 1816 konečně během první poloviny 19. století začal alespoň částečně respektovat zákaz nových dřevěných staveb a zejména jižní a jihozápadní část země zachvátila vlna lidového klasicismu, následovaná přebohatými formami zděného „selského baroka“, na severu a zejména severovýchodě Čech (od Labe až ke státní hranici) a současně i na Valašsku, Lašsku a Těšínsku se stavějí nadále stavby roubené. Např. právě v Podkrkonoší dosahuje styl zdejších roubených staveb svého pomyslného vrcholu teprve okolo poloviny 19. století, jak dokládají četná datování jednotlivých staveb.

V horských oblastech (Lužické a Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory a na východě Beskydy) se běžně staví ze dřeva až do první poloviny 20. století. Opravdovou renesanci prožívají dřevěné stavby na přelomu 19. a 20. století (v době návratu k romantickému rustikálnímu stylu) a podobně je tomu vlastně i dnes, kdy právě v našich horách a podhůřích vznikají roubené novostavby, inspirované zdejší tradiční architekturou. A nesmíme zapomenout ani na oblibu roubených staveb loveckých chat, horských bud a hotelů či trampských srubů z první poloviny 20. století. Zvláštní místo patří svéráznému autorovi několika roubených staveb v „národním stylu“: architektovi Dušanu Jurkovičovi. Jeho nejznámější dílo, roubené stavby na Pustevnách v Beskydech, právě znovu ožívá po nedávné zkáze ohněm.

Obr. 30 Nejmladší generaci roubené architektury ze závěru 19. a počátku 20. století představují domy s vysokými světlými světnicemi a typickými podstřešními polopatry („půlštoka“), jaké nalezneme především v našich severních horách (Karlovy Vary, Jizerské hory).

ZAPAMATUJTE SI!

- Třicetiletá válka znamenala kulturní krok zpátky, což se projevilo v zastavení nebo opoždění vývoje stavební kultury.
- Kolem poloviny 17. století dochází v Čechách a na většině území Moravy k definitivnímu opuštění dymného vytápění – z vysokých temných jizeb se stávají nižší vybílené světnice. Tento princip přežívá jen v odlehlých oblastech moravsko-slovenského pomezí.
- Během 18. století dochází k rozrůznění jednotlivých regionálních forem lidové roubené architektury, jak jsou známe dnes. Skutečný boom nové výstavby pak přichází v 80. letech 18. století.
- Navzdory oficiálním protipožárním nařízením se zejména v horských a podhorských oblastech stavěly roubené domy i v průběhu 19. a dokonce i na začátku 20. století.

■ 1.4 Roubený vesnický dům

Dispozice a prostorová skladba venkovského (roubeného, ale i poloroubeného, zděného či hrázděného) stavení bude důležitá i pro následující kapitoly – především kvůli sjednocení terminologie. Nebudeme zbytečně používat příliš odbornou terminologii, avšak určité výrazy jsou důležité proto, abychom si navzájem rozuměli a uměli se srozumitelně a jasně domluvit: autor se čtenáři; investor a projektant s tesaři i dalšími řemeslníky.

Základním termínem je *dům*. Jako *dům* se označuje každé obytné stavení. Jen u nejmenších objektů, v minulosti stojících na nižších příčkách pomyslného sociálního žebříčku, se v odborné literatuře používá termín *chalupa*. Na druhou stranu v současné době jsou jako chalupa často označovány všechny venkovské objekty sloužící k rekreaci, bez ohledu na jejich velikost. Toto označení však není historicky a terminologicky zcela správné. Podobné je to s termínem *statek*, který značí nejen zemědělskou usedlost, ale i nemovitý či dokonce movitý majetek v obecném slova smyslu. Proto budeme raději používat termín *usedlost*.

Vesnický, resp. venkovský dům v Čechách a na Moravě má nejpozději od vrcholného středověku víceméně stabilizovanou, v podstatě typizovanou dispoziční skladbu. Ta se samozřejmě liší podle konkrétních regionálních zvyklostí a sociálních vrstev stavebníků, ovšem téměř vždy

Obr. 31 Příklad velkého patrového roubeného domu z 18. století ze severočeské oblasti. Krov včetně štítu je mladší úpravou asi z přelomu 19. a 20. století (Žďár, Kokořínsko).

je v ní možné identifikovat shodné základní stavební prvky.

Dispozice venkovského domu, bez ohledu na to zda velkého patrového domu či drobné přízemní chalupy, se v naprosté většině případů skládá ze tří základních, za sebou položených částí – říká se jí proto *trojdílná dispozice*. Orientačně je možné si ji představit jako protáhlý obdélník, příčně rozdělený na tři díly.

Vstup je v naprosté většině případů situován uprostřed delší strany. Výjimkou jsou jen zcela atypické domy – maloměstské stavby s krámkou apod. Vstupní dveře vedou do středního dílu, kde je umístěna síň (regionálně též *dům*, německy *Flur* či *Haus*, na východní Moravě a na Slovensku *pitvor*), která bývá v některých oblastech i průchozí. Zadní část *síně* zaujímá zpravidla místo určené pro topení – buď jen kout vymezený klenutým kamenným či cihelným pasem, případně mohutným trámem (*mandrholcem*), nebo plně oddělená černá kuchyně v podobě samostatné zděné klenuté místnosti. Odtud se vytápěla *topeniště* – kamna a pec v obytné místnosti, případně ve více obytných místnostech.

Ze středního dílu – tedy vstupní *síně* – vedou proti sobě dveře do protilehlých krajních dílů. Na jedné straně (nejčastěji směrem do návsi, případně na osluněnou stranu) je situován přední díl, který slouží bydlení – tedy *světnice*. Již jsme si výše vysvětlili, že předchůdcem světnice bývala ve stejné pozici *jizba*, původně snad s dymným vytápěním (na Moravě a na Slovensku se termín *jizba*, resp. *izba* používá namísto světnice dodnes). *Světnice* jako hlavní obytná místnost má vždy dominantní obytnou funkci, a to i v případě, že je dům patrový nebo má obytných místností více. U velkých stavení je někdy ještě rozdělena příčkou na dva trakty: na větší *světnici* a menší *světničku*, zpravidla při zadní podélné stěně domu.

V rohu světnice, přiléhajícím k síni nebo černé kuchyni, bývá umístěno *topeniště* – nejčastěji sestava chlebové pece s kachlovými kamny, od poloviny 19. století nahrazovanými kachlovým sporákem. Zatímco až do poloviny 19. století se jak pec, tak kamna vytápěla nepřímo z *černé kuchyně* nebo otopného koutu v *síni*, později je nahradil *sporák*, obsluhovaný již přímo ze světnice. Mezi kamny a vstupními dveřmi ze síně je někdy možné nalézt ve stěně ještě niku (často třeba s policemi). Ta sloužila původně jako krbeček pro umístění svítidla, a mívala proto někdy samostatný odtah do černé kuchyně.

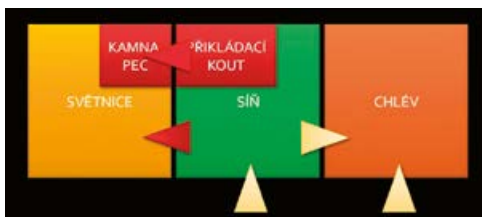
Mnohem více variant může mít druhý krajní díl – zadní. Starší domy zde mají buď skladovací *komoru*, *stáje* (chlév), případně obě prostory. Podle toho se rozlišuje dům *komorový*, *chlévní* nebo *komorochlévní*. Zatímco první je nejtypičtější v obilnářských oblastech (obývaných především česky mluvícím etnikem), druhý nalezneme častěji v horských a podhorských oblastech s převládající pastvou dobytka (v minulosti obývaných často německým etnikem).

Obr. 32 Příklad přízemního roubeného obytného stavení – domu, s nabilenými stěnami světnice a vysokou lomenicí (Bělý, Policko).

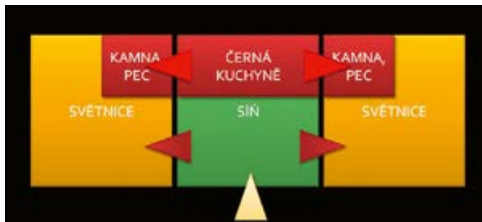
Obr. 33 Základní dispoziční schéma „komorového“ domu.

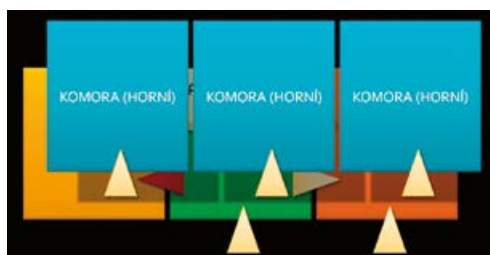
Obr. 34 Základní dispoziční schéma „chlévního“ domu.

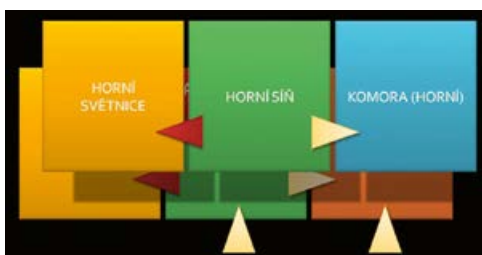
Obr. 35 Základní dispoziční schéma smíšeného „komorochlévního“ domu.

Obr. 36 Základní dispoziční schéma domu s oboustranně obytnou dispozicí.

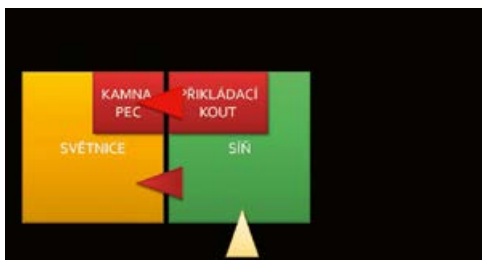
Obr. 37 Základní dispoziční schéma patrového „chlévního“ domu s komorami v patře.

Obr. 38 Základní dispoziční schéma patrového domu s druhou obytnou jednotkou v patře.

Obr. 39 Základní dispoziční schéma „špýcharového“ domu.

Obr. 40 Základní dispoziční schéma domu s dvoudílnou dispozicí.

Kromě těchto variant ovšem může být zadní část také obytná a má pak funkci *zadní světnice* – o takovém domě říkáme, že má *oboustranně obytnou dispozici*.

Zvláštní variantou je patrové řešení zadního komorového dílu u jinak přízemního domu, který pak slouží jako *sýpka* (*špýchar*) – proto se takovémuto archaickému domu říká *špýcharový*.

dům, případně dům s patrovými komorami. Špýcharové domy (domy s patrovými komorami) jsou archaickým reliktem, který se do dnešní doby zachoval jen v některých regionech: v jihozápadních a jižních Čechách, v severní části Vysočiny nebo na Slovácku. Zdaleka ne všechny špýcharové domy jsou nutně starobylé, ale pravidlo platí obráceně: všechny naše známé archaické (předbělohorské) domy náleží mezi *špýcharové* dispozice.

V mnoha oblastech Čech, především na severozápadě, severu a v oblasti Pojizeří a Sobotek (vzácně i jinde), se v minulosti stavěly plnohodnotné *patrové* domy. Dispozice přízemí se však v takovém případě nijak neliší od domu přízemního: i zde je dominantní obytná místnost světnice a podle regionu může dům náležet ke *komorové*, *komorochlévní* nebo *chlévní* dispoziční variantě. V patře pak mohou být různé prostory doplňkové funkce – komory, ubytování pro sezonní pracovní sílu i druhá (obvykle nevytápěná) obytná světnice. Ta může být pasivně vyhřívána teplým vzduchem ze světnice v přízemí prostřednictvím otvoru v podlaze. Přístup do patra je zpravidla řešen vnitřním schodištěm, na boční straně patra se v mnoha oblastech stavějí dřevěné pavlače různé podoby a délky nebo jen zapuštěná lodžie. Patro může být postavené i kombinovanou technologií za použití hrázděných konstrukcí.

Velké a výstavné patrové domy jsou výsadou bohatých regionů. V odlehlých chudých krajích (na východní a jihovýchodní Moravě), nebo v prostředí menších měst se můžeme setkat i s redukovanou dvojdílnou dispozicí. Takové stavení se skládá jen ze vstupní síně a světnice (jizby) a většinou je prostorově velmi skromné. Ve městech může absence komory či chléva (tedy hospodářského zázemí) znamenat, že obyvatelé se živili řemeslem, na vesnici pak třeba jako námezdní pracovní síla.

Pro úplnost je třeba ještě dodat, že dům nemusí být jedinou obytnou stavbou v rámci usedlosti – u větších dvorů je možné se často setkat ještě s druhým obytným stavením, kterým mohlo být obydlí starých hospodářů – rodičů (*výměnek*, též *vejminek*, *výminek* apod.), případně podružská chalupa apod.

ZAPAMATUJTE SI!

- Roubený venkovský dům na území Čech, Moravy a Slezska má od středověku téměř výhradně dispozici skládající se ze tří základních stavebních kamenů – říká se jí proto *trojdílná dispozice*.
- Trojdílná dispozice se skládá vždy ze střední vstupní *síně* s obsluhou topeniště v zadní části, přední *světnice* a zadní místnosti, která mohla v závislosti na regionu sloužit jako *komora*, *chlév*, nebo *zadní světnice*.
- Zvláštností je archaicky uspořádaný špýcharový dům, který má patrové komory v jinak přízemní stavbě.
- Řešení půdorysu přízemí patrového domu se od přízemního nijak neliší, navíc přibývají jen místnosti patra (komory, sezonní ubytování, horní světnice apod.).

■ 1.5 Roubené venkovské hospodářské stavby

Tradiční dřevěnou architekturu na českém a moravském venkově netvoří jen obytné stavby – domy. Venkovské usedlosti představovaly v minulosti svěbytné a téměř soběstačné hospodářské jednotky, které byly kromě obytného domu tvořeny i stavbami hospodářskými, sloužícími především pro zemědělskou potřebu – chov zvířat, skladování a zpracování vypěstovaných produktů či uskladnění povozů, zemědělských strojů apod. Jejich dispoziční uspořádání se pochopitelně lišilo region od regionu – tak se liší skromné horské usedlosti převážně pasteveckých a dřevařských osad našich severních hor od zemědělských usedlostí úrodného Polabí nebo architektury Litoměřicka a Poohří, orientovaného na pěstování chmele.

Mezi nejčastější hospodářské stavby, dodnes zachované v roubených technologiích, patří *sýpky* a *komory*, lokálně nazývané komůrky, špýchárky apod. Je možné se s nimi setkat v širokém pásmu vnitrozemí Čech, Českomoravské vysočiny a sporadicky též v úrodných oblastech jihovýchodní Moravy či na Opavsku. Bývají přízemní i patrové, podle místních zvyklostí situované buď naproti domu, volně ve dvoře, nebo i připojené přímo za obytným stavením. Ty patrové a někdy i přízemní, postavené na vyvýšených podezdívkách, bývají na vstupní straně vybavené pavláčkou, často zdobenou řezbou (dekorativně prořezávané zábradlí, profilované sloupky apod.).

Roubené sýpky mohou mít podle místních zvyklostí více komor, kromě uskladnění obilí mohly sloužit i pro skladování cenností a dokonce pro sezonní přespávání. Národopisec Jaroslav

Obr. 41 Dnes již unikátní polygonální roubená stodola z pomezí středních a jižních Čech, kdysi běžná hospodářská stavba v tomto regionu (Veletín, Voticko).

Spirhanzl Duriš dokonce uvádí, že *komůrky* bývaly výsostným královstvím neprovdaných děvčat. Jedny z nejmalebnějších dřevěných sýpek (komůrek) je možné nalézt v širokém pásmu mezi střední Vltavou a Blaníkem, velmi zajímavé jsou i sýpky jižního a jihozápadního Plzeňska, vybavené roubenými (povalovými) klenbami. V řadě oblastí mohly být sýpky kombinovány i s dalšími hospodářskými provozovny – třeba na Křivoklátsku bývaly v přízemí otevřené kolny na „parkování“ vozů či zemědělského nářadí.

Dalším dosud relativně hojným druhem roubených hospodářských staveb (ač rychle mizejícím) jsou *stodoly*. Stodola obvykle obsahuje dvě funkční části, různě dispozičně uspořádané – *mlat* (*humno*), často průjezdný, a vnitřní polopříčkou (*oplotní*) oddělenou *pernu*. Na *mlat* se přiváželo nevymláčené obilí, které se zde následně mlátilo cepy na podlaže. *Perny* pak sloužily k uskladnění vymláčené slámy či sena, seno se mohlo skladovat i v otevřeném podstřeší. Nad mlatem bývá někdy ještě *patýrko*, v jihozápadních Čechách nazývané *vodr*.

Nejčastější forma uspořádání stodoly je podobně jako v případě obytného domu trojdílná, s jedním středním mlatem a dvěma perny po stranách. Objevují se ale i jiné varianty – s jednou pernou a jedním mlatem, dvěma mlaty a třemi perny, případně s připojeným samostatným dílem, který sloužil jako vozová kolna k uložení vozů a zemědělských strojů. Kolna však může stát i samostatně a i ta může být částečně roubená, obvyklejší jsou ale různé trámové konstrukce, zevně obedněné.

V některých regionech se v minulosti vyskytovaly dnes již velmi vzácné roubené stodoly s vícebokými (polygonálními) perny. Takovým archaickým stodolám (doloženým již od pozdního středověku) se pro jejich mnohoboký (nejčastěji osmiboký) půdorys říká *polygonální stodoly*. Ve starší literatuře je možné se dočíst, že jsou typické pro velké oblasti Podblanicka, Voticka, Vysočiny či severovýchodní Moravy a přilehlého Slezska. Do dnešních dnů se ale dochovaly již jen opravdu poslední, velmi vzácné polygonální stodoly: v terénu jich není více než 20, několik dalších bylo přeneseno do muzeí v přírodě.

Obr. 42 Příklad krásné sýpky s roubeným patrem, opatřeným pavlačí (Radějov, severní Plzeňsko).

Obr. 43 Patrová sýpka (místně nazývaná *komůrka*) s pavláčkou ve vstupním průčelí (Alenina Lhota, severní Táborsko).

Dalším dosud v některých regionech vcelku početným typem hospodářské stavby jsou seníky. Zejména v podhůří Krkonoš bývají založeny typicky ve svahu a mají díky připojené kolné podobu menší stodoly s jednou pernou. Jinde jsou to různé velké jednoprostorové stavby. Typickým znakem je, že při stavbě bývalo využíváno různé zbytkové dřevo včetně druhotně použitých kusů (což platí i pro mladší stodoly). Mezery mezi pokroucenými trámy zajišťovaly provětrání. Velmi pozoruhodný soubor roubených seníků na vlhkých lukách u Třeboně byl bohužel v nedávné minulosti zdecimován, zajímavé se ale dochovaly téměř ve všech našich horských oblastech.

V ovocnářských oblastech se v minulosti stavěly *sušárny ovoce*. Řada se jich dodnes zachovala ve východních Čechách a v Českém ráji. Obvykle se jednalo o velmi drobné roubené stavbičky s dvoudílnou dispozicí, obsahující předsíňku (přípravnu) a vlastní prostor s topeništěm. Nejstarší sušárny bývaly dymné, postupně se však kouř ze sušení ovoce podařilo vytlačit. Sušárny ovoce jsou sice dodnes relativně hojné, nicméně tyto drobné dřevěné stavbičky s charakteristickými komíny z naší krajiny také rychle mizí a byla by velká škoda, kdyby zanedlouho následovaly osud polygonálních stodol.

Alespoň pro úplnost je třeba ještě doplnit, že roubené mohou být i stáje a chlévky, zejména pro drobnější zvířectvo. Již v minulosti byly ale nahrazovány stavbami zděnými, klenutými

Obr. 44 Mimořádně zajímavá hospodářská stavba, kombinující v přízemí otevřenou kolnu a v patře roubené komory, přístupné z pavlače (Trstěnice, Litomyšlsko).

Obr. 45 Řádka seníků se srubovými stěnami z dubového dřeva (Javorník, Bílé Karpaty).

Obr. 46 Dosud relativně běžný typ roubené stodoly (Starý Svojanov, Poličsko).

z důvodu většího poškození roubených stěn i dřevěných stropů vlhkostí od ustájených zvířat. Porůznu najdeme také různé přístřešky, dřevníky, kůlny (pozor, neplést s kolnami!) apod. Dnes již jen velmi vzácně je možné narazit dokonce i na ohrazení usedlostí, postavené rovněž srubovou technologií.

Dřevěné hospodářské stavby jsou dnes na našem území vzácnější než roubené obytné domy; v některých oblastech (Kokořínsko) téměř vymizely. Je to dáno především tím, že zatímco pro obytné chalupy se našlo po druhé světové válce alternativní využití pro rodinnou rekreaci, mnohé hospodářské objekty po ztrátě jejich zemědělské funkce zanikly.

ZAPAMATUJTE SI!

- Uspořádání a funkční skladba hospodářských staveb venkovských usedlostí se v rámci všech národopisných regionů České republiky značně liší.
- Mezi roubenými hospodářskými stavbami početně i kvalitativně vynikají sýpky (též špýchárky, komůrky apod.). Pokud jsou patrové, nebo alespoň vyvýšené na zděnou podezdívku, mohou mít na vstupní straně dekorativní pavláčku.
- K dalším zajímavým roubeným hospodářským stavbám našeho venkova patří stodoly – zvláště vzácné a ohrožené jsou stodoly polygonální s mnohobokými pernamí.
- Vzácněji je možné objevit též další typy dřevěných hospodářských staveb – sušárny ovoce či chmele, kůlny, dřevníky, chlívky apod.

■ 1.6 Ostatní roubené stavby – technické objekty a maloměstské domy

Pro základní seznámení s roubenou architekturou českého, moravského a slezského venkova ještě zbývá popsat roubené technické a sakrální stavby. Mezi technickými objekty jsou nejhojnější mlýny. Mlýny bývají velmi specifické stavby či areály, které často mají znaky architektury lidové i slohové. Navíc obvykle kombinují funkci obytnou a výrobní. Tomu je přizpůsobena jejich dispozice – nejčastěji se jedná o obytné, často patrové domy, jejichž zadní (komorový) díl nahrazuje *mlýnice*. Mnohdy, zejména u starších menších mlýnů, slouží mlýnice zároveň jako vstupní síň. Mlýnice může mít stěny roubené, s výjimkou návodní strany (zadní podélné či štitové), k níž přiléhala šachta vodního kola – *lednice*. Tato stěna musela být vzhledem ke stálému kontaktu s vodou a vlhkostí zděná. Pokud je mlýnice celá zděná, může být roubená obytná část.

Mlýny mají velmi propracovaný výrobní provoz se zcela specifickými stroji, sloužícími nejen pro mletí, ale i čištění obilí a mouky, a v neposlední řadě vertikální dopravu produktů. V zásadě se rozlišuje starší, tzv. *české složení*, jehož základem je mletí na mlecích kamenech, uložených na mohutné dřevěné *mlýnské hranici*, a modernější tzv. *umělecké složení*, jehož základem je mletí na speciálních strojích – tzv. *válcových stolicích*, doplněné čistícími, třídícími a dalšími stroji. Mezistupněm, poměrně vzácným, je tzv. *poloumělecké složení* – v podstatě klasické české složení doplněné o třídění a čištění meliva. K mlýnům se přidružovaly další doprovodné technické provozy, z nichž některé mohly být umístěny v dřevěných objektech – valchy, stoupy, hamry, pily apod. Mezi nejznámější zachované roubené a poloroubené mlýny patří

Obr. 47 Roubený patrový mlýn ve Střehomí (Český ráj).

Hoslovice na Strakonicku, Mítov na jižním Plzeňsku, Ostrovec na Křivoklátsku, Střehom na Sobotecku nebo Bláhova Lhota na Sedlčansku.

Mlýny nejsou jedinými venkovskými technickými stavbami, které je možné v roubeném provedení na našem venkově najít, přestože jsou jistě nejčastější. Patří k nim i kovárny, jako např. kovárna ze Starého Bydžova v muzeu lidových staveb v Kouřimi, a dále pak nejrůznější objekty, jejichž dávno zapomenutá funkce se skrývá za nezvykle znějícími názvy – *záhřivka* (stavba pro bělení plátna), *haltýř* (přístřešek nad nádrží na živé ryby) apod. Ovšem pozor: často se s termínem „roubený“ setkáme i u dalších dřevěných staveb, ve skutečnosti postavených odlišnou technologií – nejčastěji rámovou. Takové stavby (např. mosty) samozřejmě mezi roubené objekty nepatří.

K výčtu roubených staveb českého venkova je třeba ještě připomenout maloměstské domy. Už výše jsme v historickém přehledu zmínili, že roubené stavby byly v minulosti naprosto běžné i ve větších městech, ve středověku včetně Prahy. Do současnosti se dochovalo množství maloměstských domů. Pokud stojí na předměstích, často mají podobu místně tradiční lidové architektury: nijak zvlášť se neliší od domů v okolních vesnicích – snad jen tím, že dispozičně odpovídají spíše obydlí řemeslníka bez zemědělského zázemí. Na náměstích se ale můžeme setkat i se skutečnými výstavnými měšťanskými domy, postavenými roubenou technologií. V minulosti byly tyto domy někdy omítané, takže pod jejich barokní fasádou by na první pohled nikdo dřevěné stěny nečekal. Zdobily je pavlače, někdy podloubí či mansardové střechy.

Obr. 48 Jednou z našich nejznámějších památek lidové architektury je poloroubený Křížkův mlýn v Bláhově Lhotě na Sedlčansku. Pozornost poutá také dvěma pozdně gotickými portály do síně a mlýnice.

